Adem KOÇ, Kemik ve Dal: Eskişehir'de Kutsal Ziyaret Mekânları. Ankara: Kesit Yayınları, 2019, ISBN: 6057898302, 320 sayfa.

Mehmet DALDAL*

Kemik ve Dal: Eskişehir'de Kutsal Ziyaret Mekânları, adlı çalışmada, kutsal mekânlar üzerine antropoloji, dinler tarihi, din sosyoloji ve din psikolojisi gibi alanlardan faydalanılarak halk bilimsel bakış açısıyla yapısal-işlevsel, morfolojik ve tipolojik olarak inceleme yapılmıştır. Yazarın, 2012 yılından itibaren başlayan alan araştırması, 2013 yılında "Eskişehir'in Somut Olmayan Kültürel Miras Envanterinin Çıkarılması ve Turizme Kazandırılması Projesi" (TR41/TT/12/009) ile desteklenmiştir. Araştırma, bu çalışma kapsamında gezilen 185 köy ve taranan kaynaklar sonucunda tespit edilen 330 kutsal mekânın analiz ve tasnifinden oluşmaktadır. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Adem Koç'un, 2019 yılında Kesit Yayınları tarafından yayımlanan eseri, 320 sayfadan meydana gelmektedir. Kitabın kapak fotoğrafı, Saha Türkleri'nin, doğum sahnesini simgesel olarak anlattığı, Umay Ana ve Kayındır. Bu, kitabın başlığı olan "Kemik ve Dal" ifadesiyle bağlantılıdır ve geleneksel dünya görüşüne yapılan bir atıftır. İnsanlar, içinde doğdukları coğrafya, kültür ve dinle simgesel düşünmeyi öğrenir. Toplumsal bilincin çekirdeğini oluşturan geleneksel dünya görüşü, "düşünceyi nesnelerle ifade etme, sistemli hale getirme ve genelleştirmeyi" ifade etmektedir. Bu çerçevede kitabın adı, fotoğrafı ve içeriğinin birbirini hem imgesel hem de şekilsel anlamda tamamladığı görülmektedir.

Kitap, *Ön Söz* ve *Giriş*'e ek olarak, "*Karizmatik Velî Tipolojisi", "Kutsal Mekân Tasarımı", "Eskişehir'de Kutsal Ziyaret Mekânları: Mekânlar, Uygulamalar, Anlatılar"* adlı üç ana bölümden *ve Sonuç, Kaynakça ve Ekler (Fotoğraflar)* kısımlarından oluşmaktadır. *Ön Söz* kısmında araştırmanın ortaya çıkış serüveni anlatılmaktadır. Çalışmanın maddi ve manevi durumundan söz edilmektedir. Kitabın *"Giriş"* başlıklı bölümünde, simgesel düşüncenin kültürel kökenleri üzerine tartışma yürütülmektedir. Doğa ve kültür ilişkisinin yanı sıra din ve büyü ikileminin halkın pratiklerine yansımaları anlatılmaktadır. Soy ağacı, insan, hayat ağacı arasındaki ilişkinin bilimsel temellerine değinilmektedir. Ayrıca, araştırma bölgesinin tarihsel arka planına dair bilgiler verilmektedir. Yazar, insanların rasyonel alanda çözemedikleri problemleri, hem resmî dinin hem de halk dininin ortak noktada kesiştiği *"tevessül"* yolunda nasıl birleştirip çözümler ürettiğini, örneklerle izah etmektedir. Bu durum Anadolu coğrafyasındaki kült yapısını açıklama noktasında öne çıkmaktadır. Kitabın *"Karizmatik Velî Tipolojisi"* ana başlıklı birinci bölümü, "*Kült, Ziyaret Fenomeni, Popüler Din", "Kemik ve Dal", "Atalar Kültünden Velî Kültüne Dönüşüm, Eskişehir'de Kutsal Ziyaret Mekânlarının Morfolojik ve Tipolojik Sınıflandırma Örneklemi"* adlı dört alt başlıktan oluşmaktadır. İlk başlık altında *"Kült"* kavramının kavramsal temelleri disiplinler arası bakış açısı ile açıklanmıştır. Terimin, antropoloji, sosyoloji, din bilim, dinler tarihi ve halk bilimi alanlarındaki yeri betimlenmiştir. Buradan hareketle "*Resmî/Kitabi din"* ile "*Popüler/Halk dini"* yapısı, *"Ziyaret Fenomenini"* de içine alarak tartışılmıştır. Ayrıca "Kült nasıl oluşur ve Ziyaret Fenomeni ile bağlantısı nedir", "Resmi bir dine bağlı olmakla birlikte insanlar bu dinin engellediği, karşı çıktığı, yasakladığı

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Hak Bilimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara/Türkiye, mdaldal@outlook.com

kimi uygulamaları neden yapar?" soruları cevaplandırılmaktadır. İkinci alt başlıkta, Türk geleneksel dünya görüşünde süre gelen doğa ve insan arasındaki kozmogonik ilişki/tasavvur, *"Kemik ve Dal"* ifadelerinin, simgesel izdüşümleri noktasında tartışılmaktadır. "Neden Evliya yatırının başucunda bir ağaç bulunur?", "Atalara ait mezarların taşınması zorunlu olduğunda kemiklerin bir önemi var mı?" soruları çözümlenmektedir. Hem Türk Halklarının yaşadığı coğrafyalardan hem de Eskişehir'deki kutsal mekânlardan örnekler verilmektedir. Üçüncü alt başlıkta, ölüler kültü, atalar kültü ve velî kültünün birbirinden farklı özellikleri ve ritüeller bağlamında da farklılıkları açıklanmaktadır. Ruh'un, kutsal bir şeye nasıl dönüştüğü konusu tartışılmaktadır. Yazar, alan araştırmaları verilerinden hareketle Eskişehir'de velî kültüne bağlı kutsal mekânların önceki medeniyetlerden devşirildiği, icad edildiği, keşfedildiği ve eski inanışlardan kalma biçimde bir dinî önderin kutsanması biçiminde oluştuğunu ifade etmektedir. Ata kültünden, velî kültüne dönüşümde, kamlıktan, velîliğe doğru olan yola değinmektedir. Ek olarak bu kutsal mekânlardaki velî kültünün *"karizma"ya dayalı "şifa, şefaat ve kutsallık"* içeren dönüştürücü merkezleridir düşüncesini geniş bir örnek silsilesi ile açıklamaktadır. Dördüncü alt başlıkta, 185 köy ve taranan kaynaklar sonucunda tespit edilen 330 kutsal mekânın tipolojik tasnifi, A. Yaşar Ocak; morfolojik tasnifi ise Nilgün Çıblak Coşkun'un çalışmalarından hareketle detaylı bir şekilde çıkarılmıştır. Ayrıca mekân, söz, ritüel ilişkisi tartışılmıştır.

Kitabın, "*Kutsal Mekân Tasarımı"* ana başlıklı ikinci bölümü, *"Kutsal Mekânın Keşfî mi", İcadı mı? "Sözün Gücü: Anlatılmayan Mekân Ölür", "Kutsal Zor Mekân ve Abartılı Tasarım"* adlı üç alt başlıktan meydana gelmektedir. Birinci alt başlıkta, Seküler ve kutsal mekânların bellek ve kimlikle olan ilişkisi açıklanmaktadır. Ayrıca Kutsal ve iktidar bağlantısı anlatılmaktadır. "Bazı velîlerin öldükten sonra unutulurken niçin bazılarının etrafında kült teşekkül etmektedir? Bir bölgede halk tarafından velî kültü icat edilebilir mi? sorunsalları, verilerden hareketle analiz edilmektedir. Türbe, yatır veya tekkenin olağanüstü deneyimler sonucunda ortaya çıkarılması, *geleneğin icadı* bağlamında tartışılmaktadır. İkinci alt başlıkta, Kutsal mekânın çevresinde oluşan kültürel dokunun sürdürülebilirliği, devamlılığı için mit ve ritüelin önemi açıklanmaktadır. Üçüncü alt bölümde, kutsal kabul edilen mekânların neden ulaşılması veya uygulamaları açısında zor mekânlar olduğu konusu analiz edilmiştir. Abartılı tasarımların, korku ve hayranlıkla olan ilişkisinden bahsedilmiştir.

Çalışmanın, "*Eskişehir'de Kutsal Ziyaret Mekânları: Mekânlar, Uygulamalar, Anlatılar"* ana başlıklı üçüncü bölümü ise "*Alpu İlçesi ve Köylerinde Kutsal Mekânlar", "Beylikova İlçesi ve Köylerinde Kutsal Mekânlar", "Çifteler İlçesi ve Köylerinde Kutsal Mekânlar", "Günyüzü İlçesi ve Köylerinde Kutsal Mekânlar", "Han İlçesi ve Köylerinde Kutsal Mekânlar", "İnönü İlçesi ve Köylerinde Kutsal Mekânlar", "Mahmudiye İlçesi ve Köylerinde Kutsal Mekânlar", "Mihalgazi İlçesi ve Köylerinde Kutsal Mekânlar", "Mihalıççık İlçesi ve Köylerinde Kutsal Mekânlar", "Odunpazarı İlçesi ve Köylerinde Kutsal Mekânlar", "Sarıcakaya İlçesi ve Köylerinde Kutsal Mekânlar", Seyitgazi İlçesi ve Köylerinde Kutsal Mekânlar", "Sivrihisar İlçesi ve Köylerinde Kutsal Mekânlar", "Tepebaşı İlçesi ve Köylerinde Kutsal Mekânlar", "Eskişehir Sınırındaki Kutsal Mekânlar"* adlı alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümde alan araştırmasına sonucu tespit edilen veriler detaylı bir şekilde sunulmaktadır. Gerek bu bölüm gerekse *Ekler* bölümü devam çalışmaları için oldukça zengin materyaller sunmaktadır. Sonuç olarak *Kemik ve Dal: Eskişehir'de Kutsal Ziyaret Mekânları* isimli bu çalışma, hem uzun süren bir alan araştırmasından elde edilen verilerin disiplinler arası analizi ve tasnifi, hem konuyla ilgili kapsamlı literatür taraması içermesi noktasında devam çalışmalarına destek olabilecek ve ufuk açabilecek niteliktedir.